

ZA SOCHAMI JULIA PELIKÁNA

HYNEK JURMAN

© Hynek Jurman, 2016

Julius Pelikán:

23. 2. 1887 Nové Veselí

17. 2. 1969 Olomouc

Byl synem novoveselského ševce, ale jako potomek hrnčírů modeloval první figurky z hlíny. Duchovním rádcem mu byl po smrti otce učitel Karel Chroust, díky němu absolvoval kamenickou školu v Hořicích (1901–1905). Pracoval v Olomouci, Německu, Brně. Až hmotně zajištěn vystudoval Akademii u J. Myslbeka i J. Štursy (1909–1913) a usadil se v Olomouci (1913). Oženil se 1915 s Boženou Šternovou. Narukoval 1915 a upravoval a dokumentoval vojenské hřbitovy v Polsku. V letech 1942–1945 byl internován ve Svatobořicích, 1940–1943 a 1946–1954 byl předsedou SVUM v Hodoníně. Zasloužilým umělcem od 1967.

Výstavy: Bratislava, Vídeň, Olomouc, Hodonín, Brno, Nové Město, Zlín, Polička, Praha, Žďár, Bystřice n. P. ad. Realizováno v rodném kraji: *Děvče z Vysočiny* a *Dívka s holubicí* (náměstí Žďár), *Od Husa k Masarykovi* (Sněžné), J. A. Komenský (Nové Město), busty T. G. Masaryka (Kadov, Věchnov, Rovečné), pamětní deska bří Mrštíků (Jimramov), plaketa M. J. Husa (Javorek, Borovnice), pomník padlým v 1. světové válce a busty Fr. Drdly a Fr. Hutaře (Žďár), pomník obětem 1. světové války a plaketa Masarykovi (Bohdalov), sv. Václav, *Den a Noc*, socha TGM (Nové Veselí) ad. Nepřekonatelnými funerálními plastikami vyzdobil hřbitovy od západních Čech až po Poprad.

Z Pelikánových děl mimo region jsou asi nejznámější pomníky J. A. Komenského v Komni a ve Fulneku, sarkofág arcibiskupa Antonína Cyrila Stojana v Královské kapli baziliky na Velehradě či výzdoba kostela sv. Cyrila a Metoděje v Olomouci (bronzové sousoší sv. Cyrila a Metoděje v nadživotní velikosti, sochy na bočních oltářích, socha v kapli Panny Marie, reliéf na křtitelnici i na kazatelně). Autor pamětní desky na rodném domě Masarykově v Hodoníně.

V roce 1994 byla v nové obřadní síni budovy radnice v Novém Veselí otevřena stálá expozice z díla zasloužilého umělce Julia Pelikána.

OKRUH JULIA PELIKÁNA

Přijměte pozvání na okruh po sochách Julia Pelikána! Sochaře, který si zaslouží trvalou památku v srdcích turistů a znalců. Okruh nabízí hodnotné plastiky a propojuje oblast Žďárska, Novoměstska a Bystřicka. Délka celého okruhu je **123 km**.

1, 2 BOHDALOV

V Bohdalově u kostela v parku spatříme pomník padlým s postavou klečící dívky s věncem (1920), to vše na mohutném podstavci. Pomník připomíná 23 padlých z Bohdalova, Rudolce, Chroustova a Pokojova, jak dokládá nápis v čele podstavce.

Na žulovém kvádru opodál je signovaná kovová plaketa prezidenta Masaryka (1928), v její horní části nápis: „1918 – NAŠEMU OSVOBODITELI – 1928“.

3 - 8 NOVÉ VESELÍ

V sousedním Novém Veselí mají podobný pomník padlým, ale se stojící postavou T. G. Masaryka. Pod ním je nápis „PRAVDA VÍTĚZÍ“ a na boku seznam padlých. Nižší část pomníku je reliéfem pololežící ženy, která láme důtky, symbol utrpení. V levém dolním rohu stojí trojice šibenic.

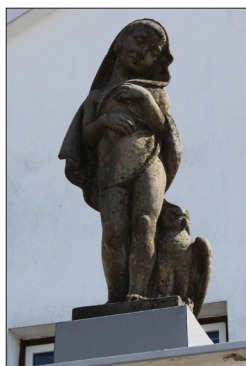
Na nedaleké budově školy jsou umístěny busty Boženy Němcové a J. A. Komenského.

Na sokolovně pak z r. 1936 alegorické sochy Den (probouzející se děvčátko s kohoutem) a Noc (usínající děvčátko se sovou).

Pod kostelem u jižního vchodu stojí socha svatého Václava (odhalena 1965), pravící se opírá o štít s orlicí, v levici drží přílbu.

Vyplatí se procházka k rodnému domu s plaketou Pelikána od jeho synovce Aloise Pohanky. Kruhový reliéf znázorňuje sochaře z profilu, nápis pod ním hlásá: „ZDE SE V BÝVALÉ CHALUPĚ NARODIL DNE 23. ÚNORA 1887 JULIUS PELIKÁN, AKAD. SOCHAŘ.“

9 - 11 ŽDÁR NAD SÁZAVOU

Popojedeme na žďárské náměstí, kde před Starou radnicí dřepí kamenné *Děvče z Vysočiny* s šátkem na hlavě (1960, instalováno 1962 po velké úpravě náměstí v l. 1958-1960). Je to pozdní ohlas na Štursovu *Píseň hor*.

Nedaleko morového sloupu je stylizovaná figura *Delfín* (umístěn 1962). Před okresní knihovnou lze spatřit na levém koleni klečící *Dívku s holubičí* (1959 umístěna na starou kašnu na Havlíčkově náměstí, v 80. letech

přemístěna na dnešní místo po přístavbě knihovny). Některá další Pelikánova díla jsou k vidění v interiérech:

- bronzová busta Františka Hu-
taře dnes ve vestibulu sokolovny
(před sokolovnou byla odhalena
6. 7. 1947)

- pamětní deska Františka Drdly
s mramorovou bustou hudebníka

(odhalena 28. 9. 1958 na domě čp. 135, což bylo místo původního rodného domu, odstraněna 1977, od 1978 ve vestibulu ZUŠ)

- plastika T. G. Masaryka v ZŠ Palachova č. 37 (Pelikánův návrh nebyl po r. 1948 nerealizován, sádrový odlitek prezidentovy postavy v životní velikosti byl až v 90. letech umístěn v městském divadle, dnes je ve škole)

- deska s polopostavou Emanuela Limla, Spartakova skauta (1913-1942 Osvětim) je dnes v depozitáři Regionálního muzea ZR (odhalena 5. 5. 1959 na pionýrském domě č. 137, 2 roky před zbořením domu byla v r. 1977 přemístěna na č. 135 místo Drdlovy desky)

Některá Pelikánova díla už z budov zmizela:

- pamětní deska Filipa Kováře, bronzový reliéf botanika s lupou (30. 6. 1935 odhalena na domě č. 211, 26. 6. 1943 sejmuta, po válce nalezena v Praze, krátce umístěna na Libušíně zhruba v místě bývalého rodného domu, dnes o ní veřejnost neví).

12 KADOV

Na návsi v Kadově mají bustu T. G. Masaryka z hořického pískovce (odhalena 9. 9. 1928), uprostřed vysokého podstavce jsou letopočty 1918 a 1945. V červenci 1940 byl pomník rozebrán, busta ukryta Janem Brázdou a 5. 8. 1945 vše vráceno na původní místo. Bustu odvezli komunisté v roce 1988 a na podstavec nainstalovaly plamínky, prý symbol osvobození. Třetí odhalení se uskutečnilo v létě 1990.

13 SNĚŽNÉ

Na náměstí v pozadí parku byl v roce 1925 vybudován památník české reformace Od Husa k Masarykovi. Válcový podstavec je vyzdoben reliéfy Husa, Žižky a Komenského, na vrcholu stojí postava T. G. Masaryka. V červenci 1940 musela být sundána socha, byla uložena v evangelickém kostele. Už v srpnu musel zmizet i podstavec.

Koncem května 1945 byl celý pomník zase vztyčen. Celou komunistickou éru přečkal na svém místě díky tomu, že se skryl v bujně vegetaci. Dnes se skví po restaurování.

14 JAVOREK

Na návsi u rybníka byl v roce 1921 instalován balvan s kovovou plakétou Mistra Jana Husa (1920), stejnou jako v Borovnici. Nápis ve spodní části plakety hlásá: „*PO PĚTI STECH LETECH 1920*“.

V roce 1910 vytesal Pelikán pro park v Javorku poprsí F. L. Riegra z hořického pískovce. Dílo bylo později přemístěno k soukromé vilce a zničeno snad v 70. letech.

15 BOROVNICE

Úplně stejnou plakétu spatříme v nedaleké Borovnici na mohut-

ném Tříkrálovém kameni, který byl vytažen z řeky Svatky. Svého času prý byly připraveny tři takové kameny, na nichž měli po velké válce smluvit králové mír. V horní části čtvercová bronzová plaketa s kruhovým reliéfem, portrétem Jana Husa. Dole na plakétě nápis hlásá: „*PO PĚTI STECH LETECH 1920*“. Ve spodní části kamene v rámečku jsou větší letopočty 1415, 1915 a 1918.

16 - 18 JIMRAMOV

Nad soutokem Fryšávky a Svratky pod rodným domem bratří Mrštíků je krásný pískovcový reliéf (1927) zasazený do skály. Uprostřed deska s nápisem „*Památce dětí našich hor, bratřím spis. V. A. Mrštíkům*“. Vlevo švec Mrštík, jak si u verpánku čte, vpravo dva jeho synové s knihami. Deska byla slavnostně odhalena 14. 8. 1927, po restaurování znovu 18. 5. 2013.

Na evangelickém hřbitově spatříme náhrobek (1927) Michala Blažka (1753-1827), jenž působil v Jimramově jako farář a první moravský superintendant v letech 1784-1827, což je na pomníku vyryto. Psal a překládal náboženské spisy, sepsal i veršované paměti o helvetské rebelii (1796-1797), kvůli níž byl také zatčen.

Nedaleko je hrob Pelikánova spolužáka Vladimíra Chrousta (1893-1909). Secesní náhrobek nese nápis: „*Měl jsem druhu, nad nějž nenajdeš lepšího. Jula Pelikán.*“ Dolní část zabírá postava sedící a truchlící ženy, v horní části

je oduševnělý jemný profil mrtvého a úplně nahoře nápis: „*Neumřelí, v srdcích našich žije.*“

Julius Pelikán zde měl vytvořit své první exteriérové dílo, které znamenalo obrat v jeho tvorbě. Následovaly desítky a stovky pomníků a náhrobků.

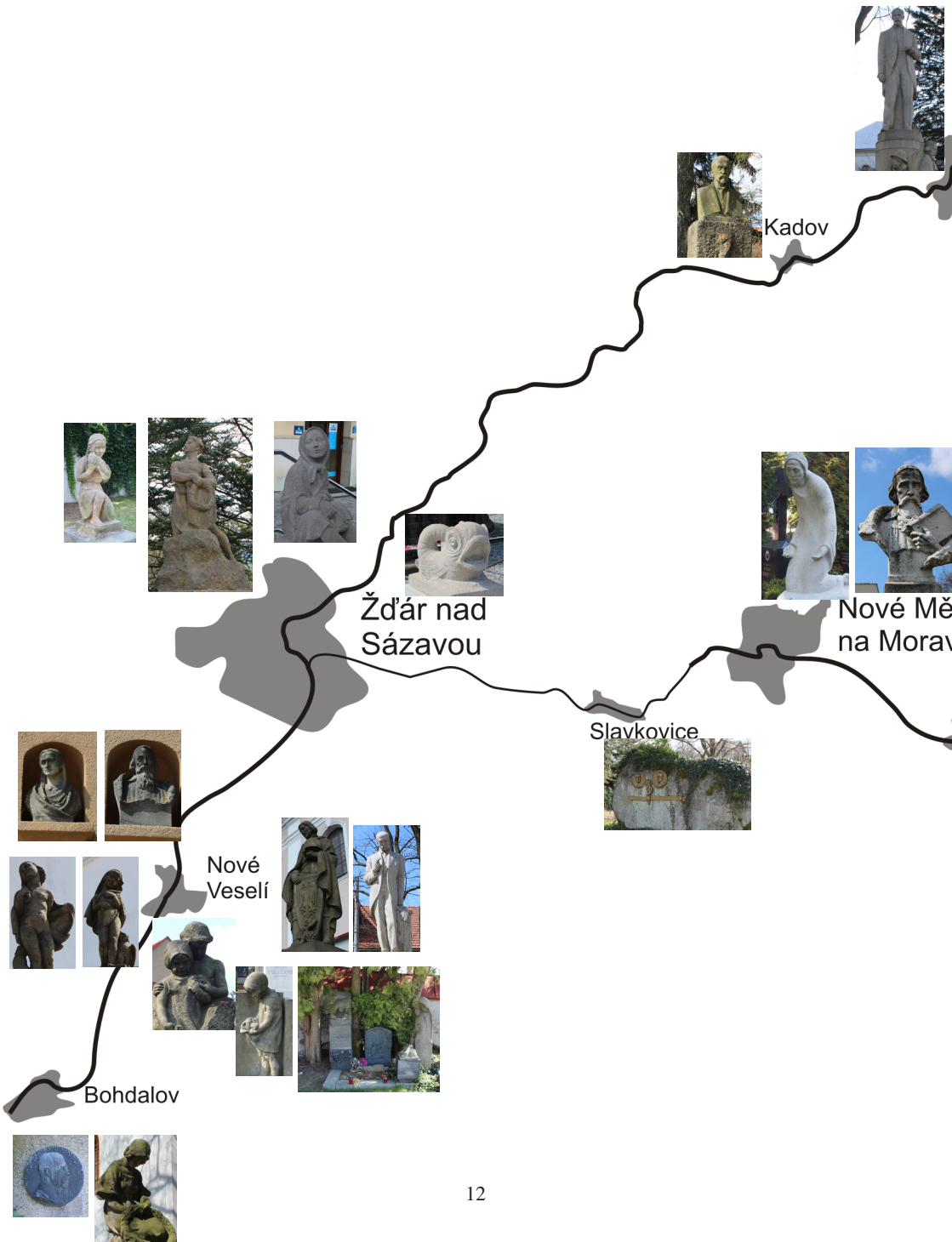
Oba náhrobky na evangelickém hřbitově v Jimramově byly krásně restaurovány v roce 2014.

19 UBUŠÍN

V Ubušíně má na bývalé škole pamětní desku (1937) s bronzovým reliéfem učitele Jan Kozák (1860-1934), pedagogický spisovatel, autor učebnic matematiky a tří kapitol do Nečasova průvodce „*Pernštýn a poříčí Svratky z Tišnova ku pramenům*“ (1903). Traduje se o něm, že do učebnic zavedl nulu jako číslo. Deska byla odhalena 4. 7. 1937. Reliéf je portrétem učitele z profilu, pod nímž jsou data: „*1860 ~ †1934“. Nápis na desce hlásá: „*Zde žil a působil ředitel škol, pedagogický spisovatel Jan Kozák v letech 1902-1921.*“

Kadov

Žďár nad Sázavou

Nové Město na Moravě

Slavkovice

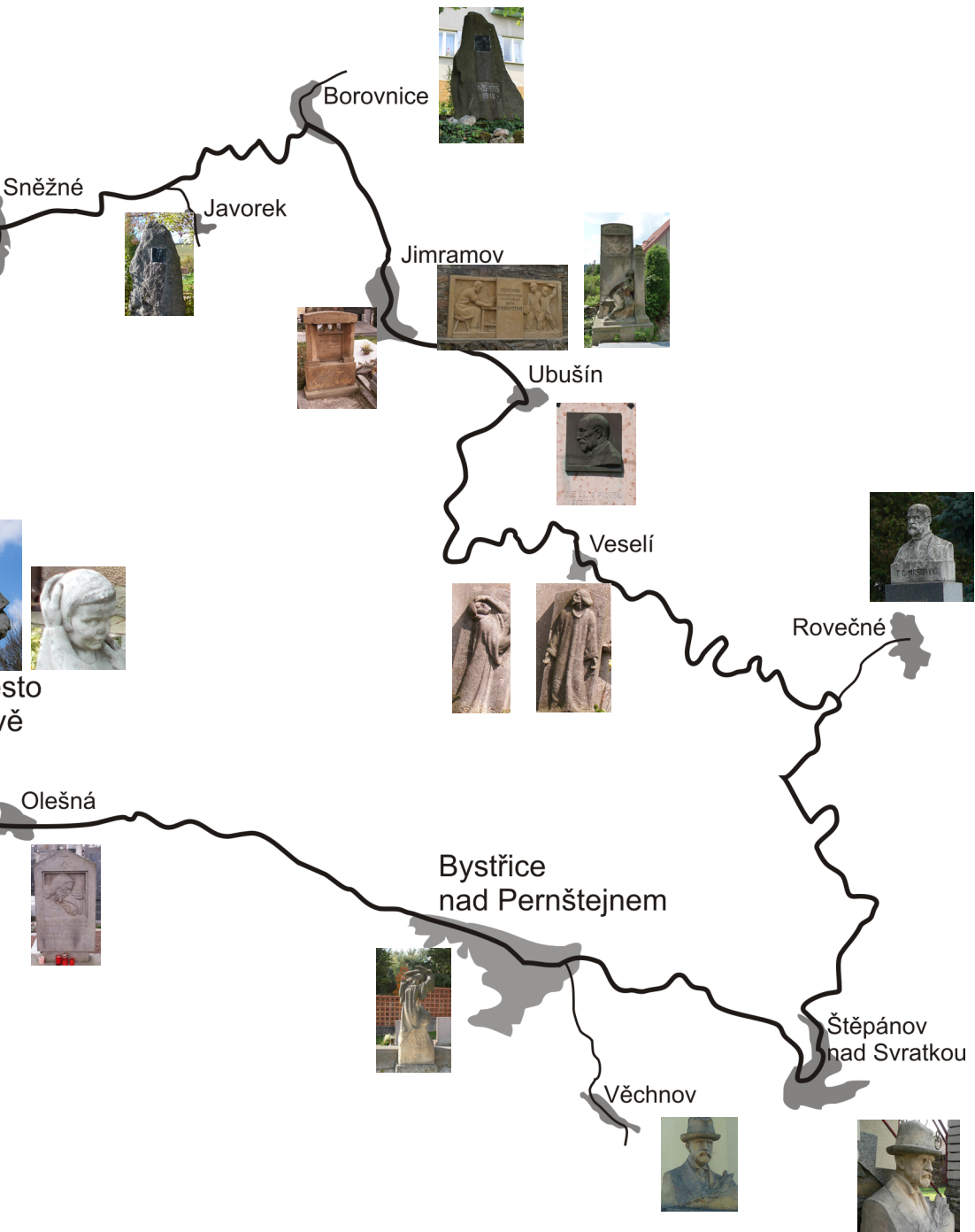

Nové Veselí

Bohdalov

20, 21 VESELÍ

U vchodu na hřbitov jsou opřeny dvě Pelikánovy pískovcové desky s reliéfy. Na jedné zosobňuje neštěstí žena, která vzpíná ruce za hlavou, na druhé je rezignovaný muž.

22 ROVEČNÉ

Dále nás čekají busty T. G. Masaryka, jejichž pískovcové originály vznikly shodně v roce 1928. První je na pomníku padlým v Rovečném. Betonový podstavec nese jména 25 mužů, kteří za 1. světové války zahynuli. Pomník byl odhalen 28. října 1928. Na počátku II. světové války byly zrušeny nápisy „Na paměť osvobození“ a „Pravda vítězí“. Busta byla v době okupace ukrývána obyvateli Rovečného a po osvobození znovu umístěna na pomník. Od prosince 1985 byla busta uložena v Horácké galerii v Novém Městě na Moravě. K znovuodhalení došlo 7. 3. 1990. Po rekonstrukci celého pomníku došlo k poslednímu odhalení 28. 10. 1998.

23 ŠTĚPÁNOV

U schodiště do domu čp. 183 je umístěna kopie Masarykovy busty z Věchnova. Prezident je na ní zachycen v klobouku a s brýlemi. Je to první kopie od Jiřího Plieštika. Zhotovil ji v roce 1998, a když se na klobouku objevily drobné prasklinky, věnoval ji sochař v říjnu 2000 autorovi těchto řádků.

24 VĚCHNOV

Osud originálu? Kupodivu v pořádku přečkal na svém místě válečná léta fašistického útlaku i nejhorší léta komunistické totality, z podstavce však zmizel v 80. letech 20. století. Po pádu komunizmu se zase vrátil na své místo. Pelikánovo dílo bylo povětrnostními vlivy natolik poškozeno, že byl v roce 1998 ak. sochař Pliešтик vybídnut k vytvoření kopie. První skončila po dvou letech ve Štěpánově, druhá kopie je svém místě na vyšším podstavci u mateřské školy ve Věchnově od října 2000. Pod bustou jsou letopočty: „1914 – 1918“ a na podstavci jsou uvedena jména obětí obou světových válek a nápis: „*NAŠIM PADLÝM A OSVOBODITELŮM*“.

25 BYSTRICE N. P.

V Bystrici n. P. najdeme na hrobě rodin Fialovy a Ptáčkovy při západní hraně hřbitova Pelikánovu pískovcovou sochu dnes už omšelé dívky se dvěma holubicemi a jednoduchou drapérií. Nápis na spodní části plastiky je už nečitelný. Pelikán vytvořil sochu na přání pozůstalých po Anně Fialové, která tragicky zemřela koncem roku 1921.

26 OLEŠNÁ

Na hřbitově v nedaleké Olešné najdeme v dolní části evangelické oddělení. Julius Pelikán sem vytvořil reliéf na hrob rodiny Pelikánovy a Šimkovy. Kristus na něm chlácholí starou ženu, pod reliéfem na podstavci čteme nápis: „*Ať žijeme či umíráme, náležíme Pánu.*“

27 - 29 NOVÉ MĚSTO NA MORAVĚ

I v sousedním Novém Městě na Moravě zajdeme na hřbitov, konkrétně na katolický. Na něm jsou Pelikánovy mramorové sochy *Bol* (1928), klečící hubená postava v rubáši, a *Martička* (1938), hlava děvčátka, kterou hladí zřejmě rodičovská ruka po vlasech. *Bol* dominuje náhrobku rodiny Indrovy a Sommerovy. Svého času vyšel i na pohlednici. Hlava *Martička* je na hrobě rodiny

Kunstmüllerovy z Radňovic a je věnována Martičce Kunstmüllerové, která byla Plevovi vzorem pro literární *Boženku* z knihy *Malý Bobeš*.

V centru Nového Města se zastavíme u pomníku J. A. Komenského (1920) na dnešním Ko-

menského náměstí. Zde, na místě bývalé toleranční modlitebny, byl v roce 1898 odhalen pomník císaři Františku Josefu I. Ale 29. 10. 1918 strhla bronzovou bustu z podstavce rozjařená mládež a na řetězu ji táhla do hostince Peklo. Evangelický sbor se v srpnu 1920 usnesl na zbudování pomníku J. A. Komenskému. Pelikán tedy vytvořil poprsí Komenského s knihou v levici, původní členitý mramorový podstavec zůstal, nedvědičtí kameníci pouze odstranili staré nápisy a vytesali nové. Pomník byl odhalen již 15. 11. 1920.

30 SLAVKOVICE

Kousek od bývalé rychty ve Slavkovicích byl zbudován velký pomník v roce 1935. Čtyři páry koní tehdy za účasti téměř všech obyvatel přitáhly na speciálních saních z lesa obrovský balvan darovaný mlynářem Padalíkem. Na jaře byl balvan upevněn na podezdívku a J. Pelikán zhotovil dva bronzové reliéfy. Jeden agrárnímu politikovi Antonínu Švehlovi (1873-1933), druhou místnímu poslanci a senátoru Karlu Sáblikovi (1871-1932). Nápis, zdobený svazkem klasů, srpem a lipovou ratolestí, hlásal: „*Půda-chléb-mír-věnováno památce zemědělských vůdců.*“

K slavnostnímu odhalení došlo 7. 7. 1935, ale už v roce 1941 musely být reliéfy odstraněny, poté i nápis. Až v roce 2010 se vrátil původní nápis a plastové repliky původních reliéfů.

31 ŽDĀR NAD SÁZAVOU

Druhá zastávka ve Žďáře bude u kruhového objezdu pod nádražím, kde je v parčíku Pelikánův pomník padlým v I. světové válce (1921). Několikrát se stěhoval, dnes je už na svém 4. místě. Odhalen byl 9. 10. 1921 na náměstí. V roce 1959 byl rozebrán a přenesen před hřbitov u odbočky na Jámy. I zde byl v roce 1982 rozebrán a o rok později posunut o pár metrů k jamské silnici. V roce 1998 došlo k jeho přestěhování na dnešní místo v pietním háji u kruhového objezdu.

Na dvou nízkých podstavcích stojí komolý jehlan, jenž má z každé strany reliéf (profil ženy a dítěte, hlavy tří legionářů, žena se vztaženými rukama v okovech a holubice) a místo po Komenského citátu a dalších nápisech, které musely být za okupace odsekány. Na komolém jehlanu je podložka s balvanem, na kterém klečí na pravém kolenu a opírá se o štít mladý bojovník s věncem v rukou.

32 – 37 NOVÉ VESELÍ

Poutí zakončíme zase v Novém Veselí. Pelikán se zde nejen narodil, ale má zde od 28. 8. 1971 i urnu. A tak míříme po schůdcích na hřbitov, umělcův hrob je hned za vchodem vlevo. Na něm napočítáme celkem 6 děl, dominují Pelikánův *Povzdech* z roku 1913 (na počest Bo-

houška Sterna, bratra sochařovy manželky) a reliéf *Sochařství* (připravil si pro vlastní hrob). Je tu i portrét sochařovy manželky Boženy, která zahynula v Osvětimi.

Sochařova syna Vladimíra připomíná společné dílo jeho dětí - reliéf od Ivy Vodrážkové a ležící plastika Víta Pelikána. Odpočívá zde i druhý sochařův syn, Jiří Pelikán (1923-1999), bývalý ředitel Čs. televize, emigrant, poslanec Evropského parlamentu. Reliéf mu zhotovil

bratranec Alois Pohanka.

Pelikánovo sousoší chlapce objímajícího děvčátko a nápis u paty vysokého podstavce „MALÝ I VELIKÝ TAM JSOU ROVNI“ tu zdobí hrob rodiny Pohankovy. O kus dále spatříme ještě

plastiku Libuše Pohankové (1916-1917) z r. 1919, stojící postavu malé holčičky z pískovce.

Rodáky z Nového Veselí byli také Vilém Vollman (1868–1913), místní řezbář a sochař, i sochař Vlastimil Večeřa (1921–1987). A také Alois Pohanka (1919–2004), výtvarník, vyhledávaný pro své grafiky, malby, linoryty, ex libris i lité plakety (např. *Brněnské věže* či *Růže z Lidic*) a medaile, autor pamětních desek Václavu Kálíkovi a Juliu Pelikánovi (1995).

J. F. Svoboda uvádí ve vlastivědách Novoměstska a Žďárska ještě další Pelikánova díla: poprsí v nové sokolovně ve Žďáru, reliéf Husa v Jimramově, Krista na kříži v Bohdalově a ještě několik náhrobků v Novém Městě: pomník *Opuštěná* (což je ovšem *Bol*), pomník řídícímu učiteli Klevetovi a reliéf *Za tatíčka*.

Pelikánovi připisuje desku J. Ev. Nečasovi na Studnicích. Ta byla umístěna v r. 1929, ale vzala za své při vyhoření statku 1. 4. 1936. Ve

stejném roce vytvořil současnou desku (odhalena 5. 7. 1936) Pelikánův asistent Jan Růžička, příbuzný s rodinou Nečasovou.

Svoboda si zřejmě plete Věcov s Věchnovem při zmínce o bustě TGM. Na novoveselském hřbitově Svoboda jmenuje „*pomníčky rodičům a Bohouši Sklenskému*“.

POUŽITÁ LITERATURA

Filka, I. – Švoma, J.: *Žďár nad Sázavou v zrcadle staletí*. Město Žďár, Žďár n. S. 2005.

Jurman, H.: *Kde hledat poklad*. ZZ, Štěpánov 2001.

Jurman, H.: *Ozvěny Vysočiny*. ZZ, Štěpánov 2015.

Jurman, H.: *Spěte sladce!* ZZ, Štěpánov 2014.

Svoboda, J. F.: *Vlastivěda moravská, Novoměstský okres*. Muzejní spolek v Brně, Brno 1948.

Svoboda, J. F.: *Vlastivěda moravská, Žďárský okres*. Muzejní spolek v Brně, Brno 1937.

Svoboda, P.: *1000 stavebních památek a jiných zajímavostí Novoměstska a Žďárska*. Město Žďár, Žďár n. S. 2014.

ZA SOCHAMI JULIA PELIKÁNA

Text a foto: Hynek Jurman

Mapka: Lenka Víchová

Štěpánov 2016

